

Woonsituatie en leefomgeving

1.1 Aangepast wonen

Het is al vaker gesteld; ouderen willen het liefst in hun vertrouwde omgeving blijven wonen. De bereidheid tot verhuizen is erg klein. Ouderen zijn weinig geneigd om hun huisvestingssituatie te veranderen, laat staan te verhuizen. De meerderheid wil de situatie behouden zoals ze is. Slechts een minderheid staat positief t.a.v. een verhuis naar een residentiële voorziening.

1.1.1 Wooncomfort

Het wooncomfort en de mate waarin een woning is aangepast, is mee bepalend voor het zo lang mogelijk thuis kunnen blijven wonen van de oudere. Het ouderenbehoeftenonderzoek¹ geeft op dit vlak een interessante inkijk in het comfort en aangepastheid van de woningen van ouderen in Brussel stad. Het strekt zich geografisch uit van het historisch centrum over het dichtbevolkte en volkse Laken-centrum tot de uithoek van het gewest in Neder-over-Heembeek of Haren, en combineert de verschillende huisvestingstypologieën en bevolkingsprofielen die het Brussels gewest kenmerken. Enkele vaststellingen:

*“Ik heb wel een badkamer, maar ik kan ze niet meer gebruiken want ik kan niet meer in dat bad. Als ik erin ben, kan ik er niet uit.”
(Maria, 84j.)*

- Een vlotte toegang tot de woning blijkt in de helft van de gevallen niet verzekerd. Een op drie ouderen moet trappen nemen om binnen te raken.
- De grootte van de woning is bij een kwart van de ouderen niet aangepast: 10% vindt zijn woning te klein, bijna 15% vindt dat ze een te grote woning hebben.
- De woonkwaliteit in centrale, kwetsbare buurten zoals de Marollen of de Noordwijk is het meest problematisch, de woning is volgens één op vijf ouderen te klein of in slechte staat.
- Een op tien van de 60-plussers vindt zijn huis onvoldoende gerieflijk en comfortabel.
- De helft van de ouderen wil niets aan de woning veranderen terwijl één derde aanpassingen zou doen indien ze daar de financiële mogelijkheden toe hadden.

Met enkele kleine of grote aanpassingen kunnen woningen veiliger en comfortabeler gemaakt worden voor ouderen. Indien dit niet kan, is verhuizen naar een aangepast appartement soms een goede optie. Brussel combineert echter factoren die het (verhuizen naar) aangepast wonen voor ouderen bemoeilijken: de huisvestingskenmerken, de weerstand tegen verandering en de beperkte beleidsaandacht.

1.1.2 De huisvestingskenmerken

In eerste instantie zal de **woningbouw** bepalend zijn voor de aangepastheid of aanpasbaarheid aan de noden van ouderen en zorgbehoevenden. Brussel vertoont op dit vlak een concentrische beweging, startend met zeer oude woningen in de vijfhoek en omliggende woonkernen. In een tweede cirkel bevinden zich woningen uit het interbellum. Beide type woningen vormen een woonbestand dat in veel gevallen fysiek en functioneel problematische is: smalle huizen, veel trappen, appartementen met te smalle of geen lift. De recentere woningbouw in de derde en vierde cirkel biedt op dit een betere kwaliteit en comfort.

Vervolgens is de **eigendomsstatus**; het feit of men eigenaar is of huurder van een private woning of van een sociale woning, beïnvloedt de bereidheid, haalbaarheid en mogelijkheid om in te grijpen in de woonsituatie.

¹ (Verté, Dury, De Witte, Buffel, & De Donder, 2009)

Er zijn geen recente cijfers die ons toelaten de exacte eigendomsstatus van ouderen in het Brusselse gewest te kennen. Het ouderenbehoefteonderzoek maakt gewag van 47% eigenaars in Brussel-stad, tegenover 83% voor Vlaanderen. Brussel-stad telt volgens hetzelfde onderzoek veel meer huurders op de

“Ik woon alleen met mijn zoon in een sociale woning met vier kamers. Een klein sociaal appartement is veel duurder, dat kan ik gewoon niet betalen. Dus blijf ik hier.” (Adèle, 65j.)

private markt (29%) en sociale huurmarkt (18%). Deze cijfers bevestigen eerder studies²

De meeste eigenaarswoningen bevinden zich in de welstellende delen van Brussel. Velen zijn er blijven wonen nadat de volwassen kinderen uit het huis getrokken zijn. Op die manier raken woningen onderbezet en onaangepast aan de woonbehoefte. Bovendien nemen ze kostbare ruimte in voor jongere gezinnen terwijl het tekort op de Brusselse woningmarkt erg groot is.

Ook in de sociale huisvesting doet dit fenomeen zich voor. Sociale woningbouw beslaat in Brussel met iets meer dan 39.000 woningen nauwelijks 7,6% van de woningmarkt en huisvest bijna 10% van de Brusselse 70-plussers. De sociale woningbouw dateert hoofdzakelijk van voor de jaren '90. Sindsdien zijn de investeringen aanzienlijk teruggeschoefd, terwijl de vraag naar betaalbare woningen in Brussel gestegen is en intussen meer dan 39.000 gezinnen op de wachtlijst staan³. Kenmerkend is dat de bewonerspopulatie van de sociale woningen samen met de bakstenen is verouderd. Veel woningen zijn nog steeds bewoond door de mensen die er initieel introkken. De Brusselse sociale huisvestingsmaatschappij stelde vast dat eind 2011 meer dan 40% van de gezinshoofden van sociale woningen ouder was dan 60 jaar. Niet zelden gaat het hier om verouderde appartementen en gebouwencomplexen die niet meer aangepast zijn aan de actuele woonbehoeften.

Het sociale woningbestand is de afgelopen jaren nauwelijks uitgebreid, maar er werden wel inspanningen gedaan om het gebrekkig comfort weg te werken. Volgens de wijkmonitoring vertoonden in 2008 heel wat wijken een sociaalwoningbestand met gebrekkig comfort (geen badkamer en centrale verwarming). Vier jaren later zijn de zwakste punten weggewerkt en vertoont de kaart heel wat minder tekorten. Toch stelt zich de vraag of dit voldoende is om het comfort en de veiligheid van de oudere bewoners te garanderen: meerdere ouderen getuigden over onaangepaste grootte van de woning, defecte lift, onbruikbaar bad en gebrekkige isolatie.

Een derde van de Brusselse ouderen is aangewezen op de private huurmarkt. Dit is erg veel in vergelijking met de andere gewesten. Eigenaars en bewoners van sociale huisvesting beseffen dat ze zich in een financieel relatief gunstige positie bevinden. Tegelijk zorgt dit er ook voor dat ze (noodgedwongen) vastzitten aan de woning en verhuizen vaak geen optie is.

“Wat kan je nog doen met een klein pensioentje? Gelukkig moet ik niet huren.” (W., 85j.)

Ouderen die huren op de private huurmarkt bevinden zich dan weer in een financieel precaire situatie en hebben het vaak moeilijk om de eindjes aan elkaar te knopen. De maandelijkse huurlast weegt erg door op het vaak krappe huishoudbudget en laat niet veel ruimte voor bijkomende kosten. Bovendien is het niet vanzelfsprekend om aanpassingswerken te laten uitvoeren in een huurwoning.

² (Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad, 2007)

³ (Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad, 2013)

1.1.3 Weerstand tegen verandering

Een reden van inertie voor woningaanpassing moet vooral gezocht worden bij de oudere zelf en diens grote weerstand tot verandering.

Het ligt bij de oudere heel moeilijk om de nodige aanpassingen te doen of de stap te zetten en te verhuizen. De redenen zijn divers: vooreerst is er de emotionele gehechtheid aan de eigen woning en de wijk, plaatsen vol herinneringen en levensgeschiedenis. Uiteraard zijn er ook de praktische bezwaren: de woning aanpassen of verhuizen vergt een hele organisatie en brengt, vuil, rommel en kosten met zich mee. Ouderen zien sterk op tegen de overlast. Ten slotte stoten ouderen op een financiële drempel. Verhuizen naar een kleinere en aangepaste woning is voor velen onmogelijk vanwege de hoge prijzen in Brussel, zowel voor huur- als koopwoningen. Aanpassingen, in het bijzonder de meer ingrijpende, zijn vaak niet altijd financieel haalbaar. De tussenkomsten zijn niet zo goed gekend en zeer beperkt in Brussel.

Ouderen bereiden zich niet voor op hun oude dag omdat ze het nut er niet van inzien. Ze vinden het ofwel nog te vroeg om actie te ondernemen ofwel oordelen ze dat het niet meer de moeite is. Jonge senioren staan weigerachtiger tegenover verandering dan 80-plussers, voor wie het intussen vaak te laat is. Sensibilisering en vooral de jongere ouderen doen nadenken is dan ook cruciaal. Het Brussels Steunpunt Woningaanpassing staat in voor de bewustmaking van ouderen en ondersteuning van (kleine) woningaanpassing.

1.1.4 Beperkte beleidsaandacht

Van overheidswege is nog maar weinig ondernomen om ouderen aan te sporen tot meer aangepast wonen. Het Brusselse woonbeleid heeft nauwelijks aandacht voor het wonen van ouderen. Aangepast wonen, staat niet op de politieke agenda terwijl alle aandacht gaat energieprestatie en duurzaamheid. In tegenstelling tot Vlaanderen voorziet het Brussels gewest geen premies voor woningaanpassing. De renovatiepremie zijn bedoeld voor eigenaars van oude woningen. Aanpassingen in functie van handicap of verminderde mobiliteit kunnen eveneens betoelaagd worden, zij het onder strikte voorwaarden. Recente woningen en huurwoningen vallen volledig uit de boot.

Voor huurders die verhuizen omdat hun woning ongezond, te klein of niet aangepast is aan hun beperkte mobiliteit, bestaat een forfaitaire verhuis- en installatietoelage en maandelijkse huurtoelage (VIBH). Jaarlijks doen +/- 2.000 gezinnen hierop beroep. Het aandeel ouderen of personen met een handicap is niet gekend. Nieuw is dat huurders van sociale woningen zullen moeten verhuizen naar een kleinere woning wanneer blijkt dat de woning onderbezet is en er binnen een bepaalde marge van afstand en prijs een alternatief kan worden aangeboden. Bovendien wordt de verhuis- en huurtoelage uitgebreid naar de groep van 70-plussers die buiten de toekenningscriteria vallen.

De Vlaamse Gemeenschapscommissie tracht met de ondersteuning van de klusdiensten en het Steunpunt Woningaanpassing Brussel het aangepast wonen en de verhoogde zelfredzaamheid van thuiswonende zorgbehoevendenden te stimuleren.

1.2 Specifieke woonvormen voor ouderen

Woont de overgrote meerderheid van de ouderen nog thuis, toch verblijft meer dan 10% van de 65 plussers in een residentiële ouderenvoorziening. Vanaf 85 jaar stijgt hun aandeel naar 25 % (leeftijdsgroep tot 89 jaar), 45 % (tussen 90 en 95 jaar) tot 80 % van de ouderen boven 95 jaar.

1.2.1 Rusthuizen en woonzorgcentra

Brussel telt eind 2013 153 rusthuizen, samen goed voor een capaciteit van bijna 15.300 woongelegenheden. De meerderheid van de rusthuizen (69%) heeft een officieel tweetalig statuut, erkend door de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie. De Commission communautaire française (Cocof) erkent 29

% van de rusthuizen. Deze zijn op één na alle in handen van de commerciële sector. 3 rusthuizen (2%) hebben het statuut van Vlaams woonzorgcentrum, en daar komen er in de komende jaren nog 8 bij.

		Openbaar	Commercieel	Vzw	Totaal	%
VG	Instellingen		2	1	3	2%
	Bedden		200	44	244	2%
GGC	Instellingen	27	60	18	105	69%
	Bedden	3.637	5.450	1.989	11.076	73%
Cocof	Instellingen		44	1	45	29%
	Bedden		3.824	120	3.944	26%
Totaal	Instellingen	27	106	20	153	
	Bedden	3.637	9.474	2.153	15.264	
%	Instellingen	18%	69%	13%	100%	
	Bedden	24%	62%	14%	100%	

Bron: Home-Info

De Brusselse rusthuizen liggen – met uitzondering van de dichtbevolkte kanaalzone die nagenoeg geen rusthuizen heeft – goed gespreid over het hele gewest. Dit is meteen ook één van de sterktes en voordelen van een rusthuis. Gezien hun gunstige geografische spreiding en relatieve bekendheid komen ze het beste tegemoet aan de nood tot nabijheid en kunnen familieleden en vrienden gemakkelijk en frequent op bezoek komen. De bewoners komen dan hoofdzakelijk uit de nabije omgeving van het rusthuis.

Als ouderen beslissen om te verhuizen, willen ze dat liefst slechts één keer doen. De nieuwe woonst is voor hen de laatste woonplaats. De honkvastheid uit zich ook in de late en onvoorbereide beslissing om naar een rusthuis te gaan op het moment dat de zorgnoden het vereisen. Ouderen willen geen rekening houden met deze mogelijkheid en stellen dit uit. Vaak wordt de beslissing genomen na opname in een ziekenhuis of op initiatief van familieleden. Dit maakt de verhuis naar een rusthuis een zeer ingrijpende gebeurtenis. De aanzienlijke verbetering van de zorgsituatie gaat immers gepaard met een groot verlies aan houvast, privacy, autonomie en de confrontatie met de eigen hulpbehoefte.

Paradoxaal genoeg moesten net veel kleine, familiale rusthuizen de afgelopen jaren noodgedwongen de deuren sluiten door beheers- en rendabiliteitsproblemen en gingen in tien jaar tijd meer dan 900 woonegelegenheden verloren.⁴

De tekorten aan woonegelegenheden voor ouderen is de commerciële sector niet ontgaan. Zowel binnenlandse als buitenlandse groepen hebben sinds enkele jaren de markt van de rusthuizen ontdekt. De uitbating van woonzorgcentra geldt als een lucratieve activiteit. De geprogrammeerde uitbreiding is ook in Brussel een *booming business* die private investeerders aantrekt.

Intussen zijn 62% van de rusthuisbedden in handen van commerciële partners. In Vlaanderen is er een duidelijk overwicht aan woonegelegenheden met een vzw-structuur (53%) en openbaar bestuur (30%). Slechts 17% is commercieel uitgerust.

1.2.2 Serviceflats

Minder ingrijpende woonvormen met beperkte zorgondersteuning kennen in Brussel tot op heden echter relatief weinig succes. Ze worden vaak beschouwd als een onnodige stap tussen thuis wonen en het

⁴ (Home-Info, 2012)

rusthuis. Dit vertaalt zich in het laag aantal serviceflats. Deze bestaande formule biedt een woonvorm voor ouderen die nog zelfstandig kunnen wonen en geen continue verzorging of permanent toezicht nodig hebben. Brussel heeft een aanbod van slechts 1300 serviceflats, verspreid over 11 gemeenten, bijna uitsluitend uitgebaat door commerciële partners. De Vlaamse overheid voorzag tot eind 2012 in Brussel een programmatie van 1287 serviceflats waarvan er amper 32 gerealiseerd zijn en nog 140 zullen bijkomen. Hoewel het een antwoord biedt op de behoefte naar meer autonomie, privacy en zorg op maat, lijken Brusselse ouderen er weinig beroep op te willen of kunnen doen. De redenen hiervoor zijn de hoge kostprijs, de beperkte zorggarantie en de verhuisaversie.

Er moet gezocht worden naar woonformules die ook voor sociaal en financieel kwetsbare ouderen toegankelijk zijn. De programmatie voor serviceflats werd in Vlaanderen geschrapt, waardoor de markt meer vrij spel krijgt. Verder werd de overstap gemaakt naar assistentiewoningen en is de bouw en verhuur ervan in de sociale huisvesting mogelijk gemaakt. Het Waals gewest nam recent met de lancering van 'résidences services sociales' ook initiatieven in die richting. Het is wachten op een Brussels kader om samenhang tussen assistentiewoningen voor ouderen en sociale huisvesting mogelijk te maken.

Benchmarking Antwerpen

Het relatieve overaanbod aan residentiële plaatsen voor ouderen is in Brussel meer uitgesproken dan in Antwerpen. Het aantal plaatsen ligt er ook boven het Vlaamse gemiddelde, maar scoort met 6,7 plaatsen per 100 ouderen toch aanzienlijk lager dan Brussel.

Tabel 12. Aantal residentiële plaatsen / 65-plussers in Brussel en Antwerpen

Situatie 2012	Brussel	Antwerpen	Vlaanderen
Aantal 65+	153.716	87.224	1.179.812
Aantal plaatsen residentiële ouderenzorg	16.387	5.808	67.523
Aantal plaatsen per 100 65-plussers	10,7%	6,7%	5,7%

Bron: Vlaams Agentschap en programmatiestudie

1.2.3 Alternatieve woonvormen

Tussen blijven wonen waar je woont en verhuizen naar een woonzorgcentrum, bestaan veel alternatieven. Deze kunnen worden gegroepeerd in vier types, volgens de mate van gemeenschappelijkheid en solidariteit⁵:

- Zelfstandig wonen: Naast de eigen woning wordt hier ook een kangoeroewoning of een aanleunwoning toe gerekend. Kenmerkend is een grote mate van zelfstandigheid en privacy. De typisch Brusselse rijhuizen lenen zich goed tot het kangoeroewonen waarbij twee personen of gezinnen van verschillende generaties een apart deel van eenzelfde huis bewonen en wederzijds praktische steun en hulp bieden.
- Groepswonen: Wonen in groep betekent dat elke bewoner zijn eigen woning heeft, maar dat ze samen een aantal ruimtes delen. Naargelang de aard van de woonvorm, neemt het aantal gemeenschappelijke ruimtes toe, maar het blijven privéwoningen.

Mogelijke varianten zijn centraal wonen rond een gemeenschappelijke binnentuin of plaats, cohousing en gestippeld wonen. Het is een vorm van wonen die bij veel ouderen positieve associaties teweeg brengt omdat het privacy, kleinschaligheid en nabijheid van contacten en zorg combineert. Het meest

⁵ (Makay & Lampaert, 2012)

gekend in Brussel zijn de Abbeyfield huizen waar niet-zorgbehoevende ouderen kiezen om samen te wonen en tijd, zorg en ruimte met elkaar te delen.

- Woongemeenschap: Hier leef je echt samen met anderen en heb je minder privacy. Je hebt een eigen kamer, maar het dagelijks leven gebeurt in groep. Het is ook een keuze voor onderlinge zorg en wederzijdse solidariteit die bijvoorbeeld kenmerkend is voor religieuze gemeenschappen.
- Een woonzorgcentrum is vooral voor ouderen die niet meer zelfstandig kunnen wonen en veel zorgen nodig hebben.

Stilaan treedt een mentaliteitswijziging in en duiken nieuwe woonformules op die een alternatief willen bieden. Dit vertaalt zich in vormen van kleinschalig groepswonen, waarbij niet alleen de toegankelijkheid en aangepastheid belangrijke aspect zijn, maar evenzeer het menselijke, het relationele en de grote betrokkenheid van de bewoners.

Nieuw zijn de initiatieven die zich ontwikkelen vanuit een cultuurgevoelige invalshoek, als antwoord op de toenemende nood aan aangepaste zorg voor allochtone ouderen. Meer nog dan bij de autochtone bevolking wordt een opname in een rusthuis of woonzorgcentrum bij allochtone ouderen gezien als laatste optie.

Hoewel precieze cijfergegevens ontbreken, mogen we aannemen dat het aandeel allochtone ouderen in de Brusselse rusthuizen heel beperkt is. Onderzoek naar plaats van overlijden van ouderen in de periode 1998-2004 onderschrijft deze stelling: Brusselaars met Marokkaanse of Turkse nationaliteit sterven nauwelijks in een rusthuis (4% t.o.v. een Brussel gemiddelde van 27%)⁶.

We stelden eerder al dat de dichtbevolkte wijken in de kanaalzone quasi blinde vlekken zijn op het vlak van residentiële ouderenvoorzieningen. In deze wijken wonen in mindere mate de ouderen van nu, maar des te meer de ouderen van morgen. Het ontbreken van rusthuizen en de uitgesproken afkeer ervan kunnen een kans en hefboom vormen om precies in deze kansarme wijken bijkomend te investeren in alternatieve woonvormen vanuit een zelforganisatiemodel. Via samenwerking met sociale huisvestingmaatschappijen en sociale woonformules kunnen betaalbare alternatieven worden uitgewerkt.

Een aantal hinderpalen staan een makkelijke overstap naar alternatieve en intergenerationele woonvormen nog in de weg⁷:

- Sociaal statuut: Er is een afstraffing voor mensen met een vervangingsinkomen die solidair wonen in gemeenschap.
- Stedenbouw: Er is een aarzeling om stedenbouwkundige vergunningen toe te kennen omdat dergelijke projecten vaak verward worden met huisjesmelkerij.
- Geschikte locaties: Zeker in een stedelijk gebied is het zeer moeilijk om geschikte plekken te vinden en is er grote concurrentie met projectontwikkelaars. Dergelijke alternatieve woonvormen vragen ook om bijkomende architecturale aanpassingen aan het gebouw.
- Woonstatuut: De initiatieven van groepswonen zijn tot nu toe bijna allemaal koopprojecten, maar er is vraag naar formules met huurwoningen. Inschrijven in groep voor sociale huisvesting is nog niet mogelijk. Sociale huisvestingsmaatschappijen kunnen proefprojecten stimuleren en zelfbeheer van groepen een kans geven.

“Samenwonen, onder welke vorm ook, zal een must worden. Door de woningmarkt, door het ouder worden en ook om niet te vervreemden van elkaar. Er zijn hier zo veel nationaliteiten in Brussel. Samenwonen kan een manier zijn om niet te vervreemden.” (Anne-Marie, 71j.)

⁶ (Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad, 2007)

⁷ (de Brie, 2011), (Makay & Lampaert, 2012) en (Maruf, Demeere, & Teugels, 2010)

- Medebewoners: Het vinden en vormen van een groep van gelijkgezinden die in het groepswoonproject willen realiseren, is geen sinecure.

De trend en opportuniteiten van collectief en intergenerationeel wonen zijn ook het beleid niet ontgaan. Er worden bescheiden stappen gezet om deze alternatieve woonvormen te ondersteunen. In Brussel is de Cocof pionier door in de regelgeving te voorzien in een kleinschalige woonvorm voor ouderen onder de noemer *accueil familial* waarbij een gastgezin tot drie ouderen kan huisvesten in een familiale sfeer. Zeer recent stelde de werkgroep *recht op wonen* van de Interministeriële conferentie Welzijn-Gezondheid een nota op met aanbevelingen over transitwoningen, intergenerationeel wonen, woningen voor personen met een handicap en residentieel wonen. In antwoord hierop kondigde de minister in juni 2013 enkele concrete pistes aan ten aanzien van de doelgroepen personen met een handicap en ouderen, waaronder de oprichting van een informatie/referentiecentrum, de uitwerking van een referentiekader en de ondersteuning van projecten intergenerationeel wonen en groepswoon, met aandacht zowel voor de harde (stenen) als zachte (sociale begeleiding) aspecten⁸.

De geïntegreerde **woonprojecten voor ouderen en personen met een handicap** zijn een specifieke vorm van kleinschalig wonen. De woonbehoeften voor beide groepen lopen parallel als het gaat om aangepastheid, toegankelijkheid, ondersteuning in het dagelijks leven en zorgpermanentie. In een samenwoonproject kan de omkadering vanuit de gehandicaptenzorg ten dienste staan van de ouderen zodat 24u permanentie, crisisinterventies en nachtzorg mogelijk en betaalbaar worden. Het woonzorgproject in de Begijnenstraat in Molenbeek is een voorbeeld waarbij wonen en welzijn voor ouderen en personen met een handicap elkaar trachten te versterken in een samenwerkingsverband tussen het lokaal dienstencentrum, een voorziening voor personen met een handicap en een sociaal verhuurkantoor. Dergelijke geïntegreerde projecten zijn nog schaars maar kunnen inspirerend zijn. Zoals voor elke vorm van groepswoon geldt het principe dat de bewoner uit eigen wil toetreedt. Wel moet rekening worden gehouden met de cultuurverschillen in de verschillende betrokken sectoren. Kort geschetst kunnen we stellen dat de ouderenzorg zich meer richt op de somatische zorg en de algemene dagelijkse activiteiten binnenshuis. Ondersteuning bij sociale netwerken en het beïnvloeden daarvan komt veel minder aan bod. Medewerkers uit de gehandicaptenzorg hebben meer oog voor de sociaal agogische kant. De welzijnssector vertrekt eerder vanuit een groepsgerichte ondersteuning, en minder vanuit individueel maatwerk. Een goede samenwerking vraagt om verduidelijking van elkaars werkwijzen en openstaan voor elkaars expertise, wat men van elkaar kan leren en hoe men elkaar kan aanvullen⁹.

Er kan lering gehaald worden uit de sector van personen met een handicap, waar eveneens een groeiende nood is aan betaalbaar wonen met ondersteuning in de eigen omgeving. Dit is het uitgangspunt van Inclusie Invest, een coöperatieve vennootschap die aangepaste, kleinschalige woonvormen bouwt voor mensen met een beperking. De samenwerking tussen de zorgsector en geëngageerde privéinvesteerders zorgt voor een financieringsmechanisme dat de kost voor de zorg loskoppelt van de bouwkosten zodat woningen aan een haalbare prijs verhuurd kunnen worden¹⁰.

⁸ (Doulkeridis, 2013)

⁹ (Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland, 2013)

¹⁰ (www.inclusieinvest.be)

1.3 Stimulerende leefomgeving

Een aangepaste woning waar ouderen veilig en comfortabel kunnen wonen, is niet voldoende om langer thuiswonen, de autonomie en het welbevinden van ouderen te ondersteunen. Ook de leefomgeving moet aangepast en uitnodigend zijn om ouderen toe te laten naar buiten te gaan, te winkelen, sociale contacten te onderhouden of beroep te doen op zorg en diensten buitenshuis.

Fysieke veroudering, verminderde mobiliteit en sociale desactivering leiden er toe dat de actieradius van de oudere verkleint en het leven zich toespitst op de nabije omgeving en de wijk. Het belang van de buurt neemt bijgevolg toe naarmate deze factoren prominenter.

*“Ik mis zitbanken en groene ruimtes, plaatsen waar ik kan uitrusten in onze buurt.”
(Nebahat, 55j.)*

Een veilige en aangename leefomgeving staat bovenaan het verlanglijstje van ouderen en gaat de bekommernis om welzijn en goede zorg vooraf.

Een aantrekkelijke leefomgeving wordt enerzijds bepaald door de **fysiekruimtelijke omgeving** waar de dagdagelijkse bezigheden plaatsvinden. De verplaatsingsmogelijkheden, bereikbaarheid en nabijheid van winkels en voorzieningen, de begaanbaarheid van voetpaden en de aanwezigheid van rustplaatsen zijn belangrijke factoren.

Brusselse ouderen houden van hun stad. Het leven in de stad biedt ouderen ontegensprekelijk veel voordelen. Het vele groen, het openbaar vervoer, het enorme cultuuraanbod en de nabijheid van diensten en winkels maken het wonen in Brussel aangenaam.

De nabijheid van alles is wellicht de grootste troef, maar is een relatief begrip dat nauw verbonden is met de mogelijkheid om zich nog vlot te kunnen en durven verplaatsen. De leefomgeving overstijgt ook de buurt, zeker voor zij die nog mobiel zijn. Verplaatsingen, zowel voor zorg als voorontspanning, zijn voor veel Brusselse ouderen een knelpunt: Het openbaar vervoer is niet in alle stadsdelen even goed uitgebouwd, het onveiligheidsgevoel aan de haltes en metrostations is bij ouderen meer uitgesproken, het aanbod aan sociaal vervoer is ondermaats, en taxi's zijn voor velen een te duur alternatief. De lokale mobiliteit wordt voor ouderen en mensen met een handicap sterk gefnuikt door de slechte staat van de stoepen, voorbijrazend verkeer en ongeduldige chauffeurs.

Leefomgeving: fysiekruimtelijke aspecten

Is het volgende op uw buurt van toepassing:	ja
Onvoldoende openbare toiletten	60%
Te veel verloedering en vervuiling	43%
Te druk verkeer	42%
Onvoldoende rustbanken	35%
Onvoldoende voorzieningen	20%
Onvoldoende openbaar vervoer	17%
Te veel obstakels	14%

Bron: Ouderenbehoeftenonderzoek Brussel, VUB, 2009

Leefomgeving heeft ook betrekking op de **sociaal-culturele eenheid** waarin groepen bewoners met elkaar omgaan en verbondenheid ervaren. Voelen ouderen zich veilig in hun buurt? Zijn er goede contacten? Worden ze voldoende betrokken in buurtzaken en kunnen zij voldoende meedoen als actieve buurtbewoners?

Leefomgeving: sociaal-culturele aspecten

Is het volgende op uw buurt van toepassing:	ja
Tevreden over contacten met burens	80%
Voldoende buurt- of wijkcentra	76%
Minstens één keer per week contacten met burens	60%
Voldoende georganiseerd voor ouderen	57%
Komt 's avonds nooit buiten	43%
Voelt zich betrokken bij het wijkgebeuren	42%
Te veel allochtonen in de wijk	37%
Onveiligheid en criminaliteit	35%
Weinig kennissen, vrienden, familie	31%
Geen gezellige wijk	13%

Bron: Ouderenbehoeftenonderzoek Brussel, VUB, 2009

Bovenstaande cijfers komen uit het ouderenbehoeftenonderzoek bij 60-plussers van Brussel-stad en bevestigen het beeld uit andere studies. Toch moeten we opletten voor veralgemeningen aangezien de nuances op vlak van leeftijd, sociaaleconomische achtergrond of herkomst niet zijn weergegeven. We mogen de conclusies niet zonder meer lineair doortrekken voor het hele gewest. De bevraging vond enkel plaats in Brussel-stad en daar zijn al grote verschillen tussen de wijken.

Het is niet zo dat de aanwezigheid van allochtonen slechter geapprecieerd wordt in wijken waar deze gemeenschappen sterk vertegenwoordigd zijn. Een opmerkelijke negatieve uitschieter is Haren waar er algemeen grote ontevredenheid heerst bij ouderen. Grotere consensus noteren we over het aantal kennissen in de wijk, de verkeersdruk, de aanwezigheid van buurtcentra en het aanbod voor ouderen.

Eerder in dit rapport beschreven we al de lage verhuismobiliteit van ouderen. De meesten wonen al tientallen jaren in hun wijk. Intussen hebben niet alleen zijzelf, maar ook hun wijk heel wat evoluties en veranderingen gekend. Wat bovenstaande cijfers minder in beeld brengen, is de manier waarop de ouderen de evoluties ervaren.

De positieve contacten die er nog zijn met burens, tevredenheid over de nabijheid van diensten en de betrokkenheid met de wijk mogen niet doen vergeten dat ouderen het ook moeilijk hebben met de veranderingen. In de Brusselse context komen daarbij vooral de toegenomen verkeersdruk, verloedering, de verfransing en internationalisering ter sprake.

Ouderen uit residentiële buurten uiten eerder het gevoel alleen achter te blijven, zeker overdag wanneer iedereen naar het werk of school is en er niemand op straat rondloopt. Leven en beweging zien op straat is voor sommigen een expliciete tevredenheidsfactor.

In de dichtbevolkte, kansarme wijken leven momenteel Belgische, vaak kwetsbare ouderen en ouderen van vreemde herkomst naast elkaar. Toch ervaren zij hun buurt op een verschillende manier, vooral wat de sociaal-culturele aspecten betreft. Het gevoel van vervreemding en sociaal isolement is uitgesproken bij de Belgische ouderen die lang in eenzelfde wijk wonen en deze hebben zien evolueren. Zij zijn nog steeds erg gehecht aan hun wijk maar verliezen steeds meer hun houvast. Voor hen zijn buurthuizen en dienstencentra een belangrijke ontmoetingsplaats.

Ouderen van Turkse en Marokkaanse herkomst vinden wel houvast in de buurt. Het is daar waar familie en kennissen wonen, waar de moskee en vertrouwde buurtwinkels zijn. Vele allochtone ouderen omschreven de buurt als het verlengde van hun huis. Het is, ondanks alles, hun thuis.

*“Er komen veel jonge personen bij, en misschien is het omdat ik ouder ben, maar er komen geen contacten meer, het is fel veranderd.”
(Angèle, 80j.)*

Het belang van houvast in de buurt en de positieve effecten van een stimulerende leefomgeving vinden we terug in het concept van wijkgerichte zorg. Het gaat erom de bestaande omgeving, mits de nodige

“Ik ben erg tevreden over mijn burens; Ze hebben me geholpen tijdens een moeilijke periode toen mijn man overleed.” (Naside, 70j.)

ingrepen, omkadering en ondersteuning, leefbaar te houden of te maken voor iedereen en ouderen en zorgbehoevenden in het bijzonder. Een zorgzame buurt biedt ouderen de kans en de mogelijkheid om een actieve rol in de samenleving te blijven opnemen, naar buiten te treden, elkaar te ontmoeten, maar ook in contact te treden met de hele gemeenschap, zowel jong als oud¹¹.

Het pleidooi voor een buurtgerichte benadering van woonzorg moet ons waakzaam maken dat we ouderen niet vereenzelvigen met hun wijk. De aansluiting met de gehele stad en ruimere leefomgeving, zowel fysiek als emotioneel mag niet verloren gaan. Bovendien herkent niet iedereen zich in het lokaal gegeven. Niet alle ouderen voelen er zich mee verbonden of wensen bloot te staan aan de blikken van burens en bekenden in het zoeken naar zorg en ondersteuning.

¹¹ (De Donder, Verté, Teugels, & Glorieux, 2013)